

Nr 5.

Av herr **Holmberg m. fl.**, om inrättande av ett universitet i Norrland.

I motioner till 1946 och 1948 års riksdagar hävdade bl. a. undertecknade att vårt land har behov av ytterligare ett universitet samt att det finns särskilda skäl som talar för att en sådan ny institution för vetenskaplig undervisning och forskning förlägges till Norrland. Samma fråga fördes på tal i riksdagen även 1949 genom en interpellation till chefen för ecklesiastikdepartementet.

Avsikten med motionerna var att i första hand få till stånd en allsidig utredning. I motiveringen erinrades bl. a. om behovet av sådan forskning som har betydelse för näringslivet i Norrland. Det gällde exempelvis betingelserna för jordbruket norrut. Multnings- och omvandlingsprocesser i jorden är här speciella, husdjursskötseln sker ofta under säregna förhållanden, möjligheterna till nyodling är mycket stora och kräver sin särskilda teknik o. s. v.

Behovet av teknisk fakultet vid det tilltänkta universitetet hade motiverats med de speciella förutsättningar och behov som finns för bergforskning och elektroteknik. Även för geologi och meteorologi, där Norrland framvisar säregna förhållanden, borde enligt motionärerna särskilda avdelningar upprättas.

Beträffande medicin och hygien framhölls dels att behovet av specialkliniker är trängande, dels att den medicinska forskningen bör inriktas även på speciellt norrländska förhållanden och dels att den medicinska undervisningen vid de tre utbildningsanstalter, som nu finns, avsevärt hämmas av bristen på klinikutrymmen, moderna laboratorier och bristande kontakt med andra forskningsgrenar.

I motiveringen för en naturvetenskaplig fakultet hade också framhållits den betydelse en stor biologiinstitution med goda experimentella resurser skulle komma att få för bl. a. medicinare och tandläkare.

Framstötarna i riksdagen har haft det goda med sig att de frammanat intresse för saken i vida kretsar. Därtill har naturligtvis också bidragit att behovet av bättre möjligheter till vetenskaplig undervisning och forskning efter hand blivit allt större. Rekryteringen av lärare, läkare och annan personal är inte på långt när tillräcklig för den beslutade utbyggnaden av skolväsen, hälsovård m. m., och framför allt är det därvidlag stora brister i Norrland.

Å andra sidan är det tydligt att det i Norrland finns en stor reserv för

rekryteringen till intellektuella yrken. Bristen på lärare och lokaler medför visserligen att många ungdomar, som söker inträde vid högre skolor, måste avvisas, men gymnasioorganisationen i Norrland har i alla fall utbyggt så att antalet utexaminerade studenter mer än fördubblats på 15 år. Detta har i sin tur lett till en stark ökning av antalet norrlandsstudenter vid högskolorna. Enbart Uppsala universitet har nu ungefär 500 norrlandsstudenter mera än i mitten av 1930-talet. Men det är en allmän mening i Norrland, och vitsordad på många sätt, att ett mycket större antal ungdomar därifrån skulle skaffa sig högre utbildning — och att fler än nu skulle stanna kvar och tillgodose Norrlands behov av högskoleutbildad arbetskraft — om det fanns ett universitet i denna del av landet.

De svårigheter som uppstått genom nuvarande förhållanden har i fråga om sjukvården skildrats på följande sätt i en artikel av landstingsdirektören K. G. Viklund i senaste numret av Medicinsk Tidskrift (december 1953).

»Att inte sjukvården i Norrbotten helt brutit samman får i främsta rummet räknas de utländska läkarna till förtjänst. Av de 43 inrättade underläkartjänsterna inom landstingsområdet är inte mindre än 23 besatta av utländska läkare. Vid flera lasarett samt vid centralsanatoriet har under ett flertal år icke en enda svensk läkare stått att uppbringa . . . Inom länet finns 39 provinsialläkardistrikt. Av detta antal läkartjänster är 13 vakanta. Sex tjänster uppehålls emellertid av utländska läkare, som erhåller förordnande för tre månader i taget, varför de utländska läkarvikarierna också växlar mycket snabbt. Bristen på läkare ute i den öppna vården har medfört, att det förebyggande hälsovårdsarbetet inte kunnat tillgodoses på sätt, som ursprungligen var syftet.»

Norrbottens landstings förvaltningsutskott behandlade dessa frågor i ett yttrande rörande det påtänkta rikssjukhuset i Norrland och framhöll att denna landsdel måste få en medicinsk högskola om man skall kunna åstadkomma en verklig lösning av Norrlands sjukvårdsproblem. Utskottet vill att frågan om ett norrländskt rikssjukhus skall ordnas i direkt samband med medicinsk undervisning och forskning i Norrland. Även i detta yttrande framhålles att de särpräglade norrlandsförhållandena motiverar en sådan åtgärd. Och utskottet understryker att det är utbildningen av flera läkare och medicinska specialister som är den grundläggande förutsättningen för att man skall kunna åstadkomma bättre sjukvårdsförhållanden i Norrland.

Det har vid några tillfällen ifrågasatts om tanken på ett norrlandsuniversitet har stöd i en så omfattande opinion att detta i och för sig är en anledning för statsmakterna att låta företaga den begärda utredningen. För vår del anser vi att de skäl som anförts i motionerna är tillräckliga för att motivera förslaget om utredning. Men det är ingen svårighet att också redovisa en mycket omfattande opinion till stöd för motionärernas förslag.

Praktiskt taget alla tidningar och tidskrifter i Norrland samt ett stort antal publikationer även i andra delar av landet har understött motionärerna. En mängd uttalanden av myndigheter, vetenskapsmän, lärare, ledningar för studentorganisationer m. fl. har likaledes varit klart positiva. Följande är endast några få exempel på vad som därvid förekommit.

Samtliga landshövdingar som fungerat i Norrland sedan motionerna avlämnades 1946 har understött förslaget om utredning. På länsstyrelsernas initiativ eller med deras medverkan har också ordnats konferenser samt uppvaktningar för statsmakterna med syfte att befrämja tillkomsten av ett universitet i Norrland.

Landshövding Stattin i Härnösand har i ett uttalande för pressen särskilt understrukit den betydelse ett norrländskt universitet skulle komma att få för utvecklingen av denna landsdels näringsliv.

Landshövding T. Löfgren anknöt i ett uttalande till de problem som man har i Jämtland rörande utbildningsfrågor av olika slag samt förklarade ett en allsidig utredning om förutsättningarna för ett norrlandsuniversitet borde hälsas med tillfredsställelse av alla.

Tidningarna i Norrland har återkommit till universitetsfrågan i en mängd artiklar de senaste åren och praktiskt taget undantagslöst med en positiv inställning. Men även i andra delar i landet har presskommentarerna ofta utformats såsom ett stöd för motionärernas förslag om utredning. Som exempel kan anföras bl. a. en ledande artikel i Svenska Morgonbladet, som framhåller att tanken på ett norrlandsuniversitet bäres upp av »klok insikt om att en provins icke blir inlemmad i nationens kulturliv om den behandlas som en koloni i både ekonomiska och andliga frågor». Och gentemot »det vanetänkande i norrlandsfrågor» som tidningen anser förekomma på sina håll framhåller den synpunkterna i motionen som enligt skribenten i Sv. Morgonbladet »väga ofantligt mycket mera». Såsom argument för ett norrlandsuniversitet anför även Svenska Morgonbladet den starka tillströmningen av norrlandsstudenter till nuvarande universitet. Norrlands nation i Uppsala har, skriver tidningen, fler inskrivna än Göteborgs högskolas hela elevkår.

Författaren och läkaren Einar Wallqvist i Arjeplog har i pressen utförligt motiverat sin uppfattning att ett norrlandsuniversitet skulle komma att få mycket stor betydelse. Dr Wallqvist erinrar om att »nomadiserandet hos de universitetsutbildade i Norrland är en mycket olycklig sak» samt skriver därefter bl. a.:

»Ett led i strävandet till en höjd norrländsk kultur är då givetvis ett landsändans eget universitet, som till sig kunde draga den egna ungdomen . . . Vid det universitet borde denna kunna fostras till tro på Norrlands framtid och till brinnande lust att få vara med och arbeta på dess utveckling . . . Då skall vi få en hög norrländsk kultur som inom sig rymmer

vetenskapligt arbete och idogt strävande till lösande av de säregna norrländska problemen.»

Chefen för Radiotjänst Elof Ehnmark yttrade: »Att vi norrlänningar bör hälsa ett norrländskt universitet med glädje är väl utan vidare klart.» Herr Ehnmark framhöll vidare att forskning med avsikt att bättre än hittills utnyttja Norrlands resurser ligger i hela landets intresse. Men oavsett vilka delade meningar som kan råda om projekt bör alla kunna enas om att få det hela ordentligt utrett, förklarade herr Ehnmark.

En av vår tids främsta forskare på sitt område, professor Lundmark, förklarade sig sedan gammalt intresserad för saken. »Huvudsyftet med en norrländsk högskola är att få Norrland bättre utforskat och att ge Norrland en större andel av den gemensamma kulturen. Den norrländska högskolan skulle bli det centrum, varifrån forskningen tog itu med många olösta vetenskapliga problem i Norrland. Där är biologiska och geologiska problem, där är 'den heliga skogen', och där är viktiga filologiska och historiska spörsmål.

Och så borde vi naturligtvis ha ett astronomiskt observatorium i övre Norrland. Jag kan tala om att ryssarna ansåg att vi var tokiga, som inte hade ett sådant observatorium. Mitt svar var att vi nog beaktat saken, men att det stannat vid detta beaktande.»

I debatten om ett norrländskt universitet har många som yttrat sig tagit fasta på den del av motionen som framhåller vikten av att redan från början planera ett norrländskt universitet såsom en utbildnings- och forskningsinstitution av »ny typ». Detta avsnitt av motionen hade följande lydelse.

»Det är med hänsyn särskilt till den naturvetenskapliga forskningens nuvarande utveckling i hög grad önskvärt för att inte säga nödvändigt att de olika institutionerna upprätthålla en god kontakt. Så till exempel utgöra den organiska kemiens framsteg en nödvändig förutsättning för utveckling inom medicinens, odontologiens, jordbrukets och skogsbrukets områden. För oss synes det lämpligt, att man vid planerandet av ett universitet i Norrland tar sikte på möjligheten av att skapa fakulteter för naturvetenskap, humaniora, odontologi, medicin, teknologi, agrarpolitik och -vetenskap, socialpolitik och eventuellt ytterligare ämnen inom en organisatorisk ram. Den nuvarande uppdelningen i universitet och specialhögskolor synes oss ur många synpunkter opraktisk och knappast i något avseende motiverad.»

Det var förmodligen bland annat denna del av motionen som statsutskottet avsåg när utskottet i sitt yttrande över motionerna vid 1946 års riksdag hänvisade bl. a. till universitetsberedningens förklaring att »önskemål om en allmän kritisk analys av vår forskning och högskoleutbildning som anförts i motionen innefattade synpunkter av det slag att de falla inom området för beredningens arbetsuppgifter och alltså under beredningen komma att lagas under omprövning».

Nu har universitetsberedningen avslutat sitt arbete och avgav under sommaren 1953 sista delen av sina betänkanden. Vad som anförts däri synes inte utgöra någon invändning mot de synpunkter och förslag som finns i motionerna. Beträffande gruppforskningen framhåller beredningen att denna torde komma att få allt större betydelse.

I den offentliga debatten med eller utan anknytning till frågan om ett norrlandsuniversitet förekommer allt oftare den synpunkten att universitetsorganisationen bör utformas även med hänsyn till behovet av gruppforskning.

Detta var sålunda en av de motiveringar som anfördes när Svenska Clartéförbundet på sin kongress i Göteborg 1945 enhälligt gav sitt stöd åt tanken på ett norrlandsuniversitet. I ett annat sammanhang skrev också förbundets tidskrift *Clarté*: »Team work, som utomlands är den förhärskande formen för vetenskaplig verksamhet, har här hemma ringaktats och endast obetydligt praktiserats.»

Även Docentförbundet framhåller att det inom vissa akademiska instanser i vårt land finns en benägenhet att undervärdera gruppforskningen. Förbundet reagerar starkt mot denna tendens, som enligt dess mening »berör den vetenskapliga forskningens standard och framtida ställning i vårt land». Därom skriver Docentförbundet ytterligare i en hemställan till universitetsberedningen:

»Den s. k. gruppforskningen har, i synnerhet inom de naturvetenskapliga och medicinska disciplinerna, under senare år kommit att spela en allt mera framträdande roll. Många vetenskapliga problem äro av sådan dignitet, att de över huvud icke längre kunna angripas med framgång utan en samlad kraftinstans av en större eller mindre grupp högt kvalificerade specialister, vilka bearbeta var sin detalj med lämplig metodik. Det är välbekant att denna arbetsform givit sådana resultat att den i framtiden icke torde kunna undvaras.»

En aktuell erinran om dessa frågor var också följande avsnitt i det radiotal som professor Lars Gunnar Sillén höll under internationella kemistkongressen i Stockholm 1953. Han yttrade:

»De som läser titlar på föredragen får intryck av vilket brett område kemien nu spänner över. Inledningsanförandet av professor Linus Pauling gav anknytning till biologien, han visade hur kemisterna börjar kunna förklara den levande materiens byggnad. I avslutningsanförandet visade nobelpristagaren professor Harold Urey hur kemien hjälper till att reda ut historien om världsalltets och planetsystemets skapelse: på så vis anknyter kemien till astronomi och geologi och om man så vill till livsåskådning.»

Tidskriften *Ergo* pläderar för ett fruktbart samarbete mellan historiker, ekonomer, antropologer, sociologer, psykologer, statistiker, filosofer, statsvetare, litteraturforskare, idéforskare och språkvetenskapsmän.

Från samma utgångspunkter har flera yngre forskare uttalat sig om de möjligheter som skulle kunna skapas genom tillkomsten av ett norrlandsuniversitet. Sålunda är fil. lic. Nils Lövgren och fil. lic. Lars Ehrenberg, som själva praktiserat och nått goda resultat genom gruppforskning, varma anhängare av ett universitet av »ny typ». De anknyter sina synpunkter även till den del av motionen som framhåller att bl. a. cellulosakemien borde få en ny högberg vid ett norrlandsuniversitet. Om motionen skriver de båda unga forskarna: »Måtte den få framgång . . . ett förläggande av ett universitet till Norrland är väl motiverat . . . Särskilt gläder det oss att motionen i så hög grad tar sikte på ett samarbete mellan de olika naturvetenskapliga fakulteterna och institutionerna, något som visat sig vara av enorm betydelse för forskningen bl. a. i England, USA och Sovjetunionen.

Liksom motionärerna vill vi också starkt framhålla Schweiz, som med sina 4,3 miljoner invånare har sju universitet och en teknisk högskola som ett föredöme . . . Den organiska kemiska forskningen har där genom framsynna statsmäns direkta ingripande fått en rangplats bland världens nationer . . . och har blivit ett ledande produktionscentrum i Europa för bl. a. läkemedel, färgämnen och förädlade cellulosa produkter, detta sistnämnda trots att träet måste importeras.»

I fråga om aktuella behov för den svenska forskningen som de båda vetenskapsmännen anser att man kan tillgodose genom ett norrlandsuniversitet skriver de:

»Antalet läroanstalter i organisk kemi bör utökas, och ämnet bör uppdelas i flera, främst preparativ organisk kemi, biokemi och teoretisk organisk kemi . . . En ensam forskare kan numera ej behärska ett så vittomfattande ämne som organisk kemi.»

Lövgren och Ehrenberg ger sin fulla anslutning även till synpunkterna i motionen om jordbruks- och växtförädlingsforskning och sammanfattar i följande ord sina förhoppningar.

»Vi hoppas därför innerligt att mera tids- och ändamålsenliga former för den naturvetenskapliga forskningen och undervisningen måtte införas i vårt land, och detta kommer lättast att ske vid upprättandet av ett nytt universitet.»

Även ordföranden i de yngre vetenskapsmännens förening, Ulf Thomasson, har anfört synpunkter som i huvudsak överensstämmer med ovanstående, och även han uttalar förhoppningen att statsmakterna skall gå motionärerna till mötes.

Förre överläkaren vid Bodens garnisonssjukhus med. dr Gustav Myhrman framhåller i ett uttalande vikten av en samordning mellan olika vetenskapliga institutioner och förordar därför att planeringen för ett nytt universitet redan från början ges en friare och mindre traditionsbunden karaktär än vad som hittills varit brukligt.

Fil mag. Gösta Bergqvist säger om universitetsmotionen: »Man måste

uttala sina odelade sympatier för detta projekt i all synnerhet som vid det tillämnade lärosätet skulle tillämpas nya, mera moderna principer.»

Även av debatten om det s. k. femte exemplaret framgick hur angeläget det är att få till stånd en förutsättningslös utredning om ett norrlandsuniversitet. När riksdagen på professor Holmbäck's förslag beslöt hemställa hos Kungl. Maj:t att lägga grunden till ett storbibliotek i Norrland betraktades detta med rätta såsom ett stort framsteg för anhängarna av ett norrlandsuniversitet. Men beslutet satte också ny fart på diskussionen och konkurrensen om var ett sådant universitet borde förläggas.

I vissa pressuttalanden och andra debattinlägg hävdades att det väntade regeringsbeslutet om denna sak vore att betrakta som en anvisning om var ett nytt universitet en gång skulle komma att förläggas. Tidskriften Tiden hörde till dem som hyste denna mening, och för sin del ansåg tidskriften att det »allt som allt kanske graviterar mot Härnösand.» Professor Holmbäck hade i sin motion nämnt i första hand Härnösand och i andra hand Östersund. Dessutom fanns det talesmän för bibliotekets förläggning till Sundsvall, Umeå, Skellefteå och Luleå.

Innan Kungl. Maj:t fattade beslut i biblioteksfrågan förekom det på olika håll i Norrland konferenser, diskussionsmöten och andra former av opinionsyttringar för olika förslag. Det var vitt skilda meningar om ett universitets förläggning och utformning m. m., men på en punkt var praktiskt taget alla ense, nämligen därom att det är nödvändigt med en utredning — ju förr ju bättre. På ett stort möte i Härnösand förklarade sålunda dr Robert Swedlund att »en lösning av frågan utan en förutsättningslös och ingående utredning kan betyda ett olyckligt experiment som kanske för årtionden framåt stäcker den kulturella upprustningen i Norrland.»

Nu framfördes förslaget om utredning ytterligare en gång även i riksdagen genom en interpellation från kommunistiskt håll. Det förestående avgörandet om femte exemplaret var enligt interpellanten en anledning att snarast möjligt företaga den begärda utredningen. Men det hade också tillkommit ytterligare skäl utöver dem som anfördes i motionerna 1946 och 1947. Sålunda hade Umeå stad i samverkan med Västerbottens landsting beslutat att bekosta inrättandet av en humanistisk fakultet såsom en första början till en högskola och med den klart utsagda avsikten att statsmakerna så småningom skulle övertaga det hela. Interpellanten framhöll att det personligen var hans förhoppning att ett blivande norrlandsuniversitet skulle kunna förläggas i något av de nordligaste länen, men han ville trots detta icke att ett avgörande skulle föregripas genom några lokala föranstaltningar.

Redan på detta stadium hade man på olika håll i Norrland vidtagit åtgärder för att kunna erbjuda lämpliga lokaler för det planerade storbiblioteket. Andra förberedelser för ett universitet gällde examensrätt, kostnadsberäkningar, planer för byggnationer samt anslagsfrågor. Detta

visar, sade interpellanten, ett berömvärt intresse för den kulturella odlingen i Norrland, men frågan kan icke lösas tillfredsställande genom åtgärder av detta slag. Allt som har med norrlandsuniversitet att göra bör bli föremål för en utredning.

Det blev emellertid inte heller nu någon sådan utredning. När Kungl. Maj:t senare bestämde att femte exemplaret skulle placeras i Umeå ledde detta därför icke till någon avmattning i konkurrensen om norrlandsuniversitet. Det framgick tydligt av den fortsatta diskussionen i pressen och på möten.

Västerbottens Folkblad ansåg att det fanns ett oskiljaktigt samband mellan beslutet om femte exemplaret och frågan om den framtida placeringen av ett universitet. Tidningen skrev: »Man kan rimligen inte förlägga en eventuell högskola till någon annan stad än den som har det femte exemplaret och som med dettas hjälp kan organisera ett storbibliotek.»

Men uppfattningen i Västernorrlands län tolkades av bl. a. Sundsvalls Tidning, som åberopade ett uttalande av framlidne ecklesiastikministern Weijne att »femte exemplaret icke bör sammankopplas med högskolefrågan».

Inte heller i Östersund var man benägen att betrakta regeringsbeslutet såsom någon definitiv anvisning om var universitet en gång skulle komma att placeras. Borgmästaren Ivan Wikström, som också är biblioteksstyrelsens ordförande i Östersund, gav för jämtlänningarnas del parollen att »med sikte på en blivande högskola oförtrutet och målmedvetet arbeta på att bygga ut biblioteket i Östersund till ett storbibliotek».

Och i Skellefteå väcktes förslaget om att stadsfullmäktige skulle följa den västerbottniska residensstadens exempel och omedelbart vidtaga åtgärder för att starta ett universitet. Förslaget avsåg i första hand en högskola med tonvikt på naturvetenskapliga ämnen, och även i Skellefteå hade man gjort omfattande förberedelser. Professorn i matematik vid Uppsala universitet hade tillstyrkt förslaget. Föreståndaren för Stockholms högskolas kemiinstitution, professor Myrbäck, hade anlitats för att granska kemilokalerna. Det fanns planer för utnyttjandet av förefintliga byggnader till kårlokaler för studenter samt till köksändamål m. m. I finansieringsplanen, som upptog beräkningar om de penningmedel som kunde anskaffas från olika håll, ingick att staten så småningom skulle övertaga hela kostnaden för högskolans fortsatta drift.

Det skulle kunna anföras en mängd ytterligare exempel på initiativ och opinionsyttringar med avsikt att befrämja tillkomsten av ett norrländskt universitet. Men denna skildring av norrlänningarnas kulturintresse visar också att konkurrensen mellan norrlandslänen blir större ju längre det dröjer med den begärda utredningen. Till dess det har företagits en undersökning, som klarlägger hela frågan utan påverkan av ovidkommande lokala hänsyn, kan man befara att det även i fortsättningen företages inves-

teringar och tidsödande arbete som måhända visar sig bli till ringa eller ingen nytta. Med hänvisning till vad sålunda anförts föreslår vi,

att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning om inrättandet av ett universitet i Norrland.

Stockholm i januari 1954.

Helmer Holmberg.

Gustav Johansson.

Gerda Nilsson.

H. Hagberg.